

2. Fonetický přepis (fonetická transkripce)

- 1 Řekněte nahlas dvojice slov: mít – mýt, bít – být. Je ve spisovné výslovnosti pravopisně měkkého i a tvrdého y rozdíl? Jedná se ze zvukového hlediska o hlásku jednu, či dvě?
- 2 Vyslovte slova: úl, neústupný, kůl, domů. Vyslovují se písmena ú/ů stejně, tedy jako jedna hláska?
- 3 Pokuste se zapsat výslovnost slov: děkovat, tělo; oběd, pět, věk; město, měla.
- 4 Správnost řešení úkolů 1–3 si ověřte v následujícím textu:

K zachycení zvukové podoby jazyka se užívá **fonetický přepis**. Umísťuje se do **hranatých závorek** [...], které signalizují čtenáři, že záznam odráží v mezích možností skutečnou výslovnost. Fonetický přepis pomáhá při studiu cizích jazyků, zaznamenáváme jím výslovnost cizích slov, ať už obecných či vlastních, používá se i při zápisu dialektů.

Při transkripci evropských jazyků se uplatňuje systém speciálních značek, který vytvořila Mezinárodní fonetická asociace (IPA). K zachycení většiny zvuků používáme **běžná malá písmena abecedy**, např. *a, d, ň, s, ž*. České dlouhé samohlásky označujeme čárkou: *léto* [léto]. Pro přepis písmen *ú/ů* užíváme proto znak [ú]. Písmena *i/y* vyslovujeme jako jednu hlásku, v přepisu máme znak [i]: *zima* [zima], *lyže* [liže]. Pokud se v písmu objeví *ě*, zaznamenáváme ho podle výslovnosti: *dělat* [dɛlat], *běžec* [bɛžec], *změna* [zmɛna]. Souhlásku *ch* přepisujeme podle IPA jako [x], při přepisu českých textů ji lze zapsat také jako [ch].

Písmena abecedy však někdy k záznamu zvuku nestačí, a proto je nutno užít **speciálních značek**:

- ŋ zadopatrové *n* vyskytující se ve skupinách *n + k, n + g*: *Hanka* [haŋka], *tango* [taŋgo],
- ɾ, ɭ, ɱ slabikotvorné *r, l, m*: *bratr* [bratɾ], *vlk* [vɭk], *sedm* [sedɱ/sedum],
- ʒ znělé *c*, které zní jako [dz]: *leckdo* [leʒgdo],
- ʒ znělé *č*, které zní jako [dž]: *léčba* [léʒba],
- ʔ ráz, hrtanový zvuk: *Eva* [ʔeva], *k oknu* [k ʔoknu],
- ˈ hlavní slovní přízvuk: *lavice* [ˈlavice], *na stole* [ˈna stole],
- ˌ vedlejší slovní přízvuk: *česko-polský* [ˌčesko.polskí].

Ráz se v češtině vytváří automaticky před samohláskou na začátku slova [ˈulice]. Podrobnější informace najdete v kapitole **Spisovná výslovnost slov domácích** a v knize **Česká výslovnostní norma** (1995).

Informace o slovním přízvuku najdete v kapitole **Zvukové prostředí souvislé řeči** na s. 17.

- 5 a) Zaznamenejte fonetický přepis slov:

mělký		sníh	
zpráva		květ	
kamenný		romantizmus	
tchyně		tvůj	
diskutovat		divadlo	
důvody		detektivka	

b) Zjistěte, u kterých slov si můžete ověřit jejich výslovnost ve Slovníku spisovné češtiny. Všimněte si zde některých odlišností při záznamu výslovnosti.

- 6 a) Zaznamenejte výslovnost slov s rázem:

alej		na obalu	
iluze		obhájit	
černooký		neúspěšný	

b) Slova s rázem vyslovte.

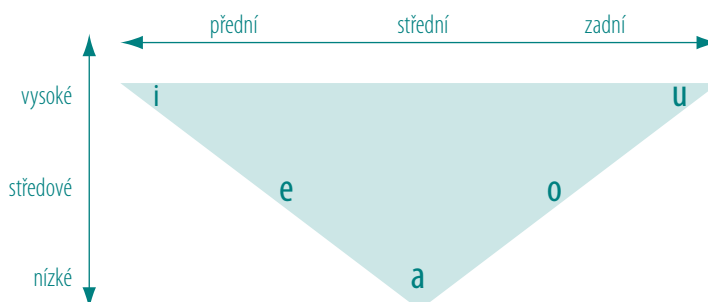
[neústupní vɭk
bježel domů][haŋka
ho viđela na česko.polských
hraňicích]

3. Třídění českých samohlásek

- Říkejte si nahlas jednotlivé české samohlásky a vnímejte přitom pohyby jazyka. Pohybuje se vertikálně, či horizontálně? Jsou v pohybu jazyka při artikulaci jednotlivých samohlásek rozdíly?

Graficky se dá systém českých samohlásek zachytit v podobě rovnoramenného trojúhelníku postaveného na vrchol. Samohlásky tedy dělíme:

Podle polohy jazyka

Podle délky (kvantity)

Podle **délky** se dělí samohlásky na **krátké** a **dlouhé**. Pomocí ní se odlišují dvojice zvukově podobných slov s odlišným významem (*psi* – *psí*, *láska* – *laská*). Existují také dvojice tvarů jednoho slova lišící se délkou samohlásky (*dveře* – *dvěře*).

Podle postavení rtů

Podle **postavení rtů** rozlišujeme samohlásky **zaokrouhlené**: *o* a *u* (při jejich výslovnosti sešpulíme rty) a ostatní **nezaokrouhlené**.

- Slova zaznamenejte fonetickým přepisem a pokuste se klasifikovat jednotlivé samohlásky: *léto*, *časopis*, *úleva*, *dítě*, *důležitý*
Například: a – samohláska střední, nízká, krátká, nezaokrouhlená
- Dlouhé samohlásky *ó* a *é* jsou v češtině poměrně řídké. V Českém národním korpusu vyhledejte příklady slov obsahujících tyto samohlásky a pozorujte, zda se jedná o slova domácí, či přejatá.
- Uveďte, které samohlásky existují v cizím jazyce, který studujete. Liší se od českých samohlásek?

V některých jazycích dnes existují nosové samohlásky, tzv. **nosovky**. Ze slovanských jazyků je má polština, známé jsou např. z francouzštiny. V češtině zanikly na konci 10. století. Při jejich tvoření se spustí měkké patro a samohláska tak rezonuje i v nosní dutině.

4. Třídění českých souhlásek

Podle místa artikulace

Souhlásky rozlišujeme podle místa v mluvidlech, kde se artikulují. Vznikají převážně v **dutině ústní**, jen hláska [h] a tzv. ráz se tvoří v **hrtanu**.

a) retné : b, p, m	d) předopatrové : d, t, ň, j
b) retozubné : v, f	e) zadopatrové : g, k, ch, ŋ
c) zubodásňové :	f) hrtanové : h a ráz
přední – d, t, n, z, s, c, 3, l, r, ř	
zadní – ž, š, č, ž	

Zadopatrové hlásky se označují čas-to jako **velární**. Vyskytují se i v cizím jazyce, který se učíte?